

GEN – Ladislav Hejránek

Ladislav Hejránek

This is an original record of the following document:

[GEN – Ladislav Hejránek](#)

jedná se o původní záznam tohoto dokumentu:

[GEN – Ladislav Hejránek](#)

◆ promluva, česky, vznik: 15. 1. 1994 ◆ poznámka: Amatérská nahrávka Hejránkovy promluvy na FF UK v Praze z 15. 1. 1994, která sloužila jako základ pro pozdější televizní pořad. Nahrávku pořídil tehdejší student Pavel Tachecí.

◆ spoken word, Czech, origin: 15. 1. 1994

GEN [1994]

Amatérská nahrávka Hejdánkovy promluvy na FF UK v Praze z 15. 1. 1994, která sloužila jako základ pro pozdější televizní pořad.

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Tak, všechny si zavřeli dveře a možná, že mezitím bude také něco nového.

Smysl filozofie vlastně znamená také otázku pro spoustu lidí, kteří nechtějí ani filozofovat a kteří se táží, k čemu je filozofie. A my jim to musíme vyložit tak, aby to brali. To neznamená ovšem, že tyto důvody, které budeme uvádět, jsou právě těmi důvody, které platí také pro samotného filozofa. Filozof bude mít možná jiné důvody, proč filozofuje. Rozhodně to nebudou důvody emocionální nebo nějaké náklonnosti, že od přírody je k tomu tak nějak už připraven, že bude přemýšlet, že spíš než aby dělal věci, tak bude o nich myslet a tak dále. Na tom žádnou filozofii postavit nelze.

Na druhé straně my nemůžeme, chceme-li ukázat, že filozofie k něčemu je, my nemůžeme jenom předstírat ty důvody. To je takový určitý nešvar, který panuje po celém světě, že filozofové se snaží prokázat, že jsou užiteční, a sami to nesdílejí, ty důvody, které předvádějí. Ty důvody jsou jim dobré jenom proto, aby získali nějaké podpory na nějaký výzkum, ale jejich vlastní důvody jsou jiné. Ono to, že jsou jiné, nevádí, ale jde o to, jestli tam vůbec ty důvody nějaké místo mají, ty, které veřejně prohlašují.

Tedy po téhle stránce filozof musí být upřímný. Nemusí ty nejhlubší důvody říkat lidem, kteří na to nejsou připraveni, ale v žádném případě jim nemůže říkat, že důvody filozofování a důvody, proč filozofie má být považována za cennou, proč tyto důvody mají přijmout, a zároveň ten filozof tomu nevěří. To prostě není možné. Je možné jenom v té hierarchii poukázat na jiné důvody než ty rozhodující, ale musí to být důvody, které uznává sám filozof. Tak to je první věc. Vztah filozofa k veřejnosti musí být vztah upřímnosti, otevřenosti.

K tomu také brání, když filozof předstírá jakousi tajuplnou a velmi nesnadnou disciplínu, která je v rukou jenom několika vybraných a která není pro každého. Filozofie je daleko víc než každá věda záležitostí, která má oslovovat každého člověka. Ale jak oslovit lidi, kteří žijí v naší době, kde filozofie nemá dobrou pověst? Zejména v naší společnosti nemá dobrou pověst, poněvadž posledních čtyřicet let i ten zbytek dobré pověsti – ona už předtím neměla nejlepší pověst – a ten zbytek dobré pověsti ztratila.

Dneska možná zájem o filozofii vzrostl také proto, že se má za to, že to bude něco jiného, něco naprosto nového, že poslechneme si, uvidíme, třeba tam něco bude. Ale jak to dlouho může trvat? Filozofové dneska stojí před jakýmsi důležitým rozhodnutím ukázat, že filozofie k něčemu je. A filozofie to v žádném případě nemůže ukázat tím, že bude lukrativní záležitostí, že to je způsob, jak vydělat víc peněz, jak se postavit ekonomicky na lepší základnu. K tomu filozof bezprostředně přispívat nemůže.

Máme k tomu jednu takovou pěknou historku, říkalo se tomu už tehdy anekdota, ale má to trochu jiný význam ve staré řečtině. Thalés, první filozof, byl také podezírán z toho, že ta filozofie je k ničemu a že si jenom hraje a tak dále. A aby dokázal, že filozof umí i jiné věci, tak jednou podnikl takovou velkou investici. Zakoupil ještě nezralé olivy v okolí svého města a udělal to zřejmě na základě nějakého dobrého odhadu další úrody, protože oliv se tehdy urodilo velmi málo. A Thalés, který zřejmě byl bohatý a který zakoupil ještě nezralou úrodu všech oliv v okolí, měl to štěstí, že právě tam se olivy urodily. Takže se stal rázem boháčem a vydělal obrovskou spoustu peněz.

No a potom šel a všem těm majitelům, od nichž nezralé olivy koupil, dal příslušný honorář zpátky, aby ukázal, že toto není práce, kterou by se filozof zabýval, kterou by se měl zabývat, i když by to uměl. Tedy čím se ta filozofie má zabývat? I když by se uměla zabývat jinými věcmi, a jinými se nechce zabývat. Čím se tedy má zabývat, aby byla hodna pozornosti a uznání ve společnosti? No a protože naše společnost je trochu jinak uspořádaná než společnost starořecká, i než společnost třeba středověká, tak přesvědčování musíme vést z toho, co dneska je uznáváno.

Dneska je v evropské společnosti a ve všech společnostech Evropou podstatněji ovlivněných uznávána především věda. Také věda je už někdy zneuznávána, je považována za zdroj velmi problematických stránek společenského vývoje, za nebezpečnou věc. A je řada kritiků, kteří navrhuji, aby ten vědecký výzkum a vůbec vliv vědy na společnost, aby byl omezován a zkracován. Po mém soudu to je nedomyšlená věc většinou, protože lidstvo už je dneska v takové situaci, že zpátky jít nemůže. Leda že by počítalo s obrovskými katastrofami. Lidstvo dneska je velice závislé na vědách a už bez nich neobstojí.

Tedy jsou to vlastně extrémní pozice, které některé lidi vedou ke kritice věd a k distanci od věd. Ve skutečnosti většina lidí, ať už si to uvědomuje nebo ne, je na vědách závislá a je závislá na tom, že ty vědy dosahují skutečných výsledků, skutečných pokroků. A tak se tedy podívejme, jak může být filozofie užitečná pro tyto vědy. To není všechno, co filozofie bude dělat, ale podívejme se na toto. Já řeknu něco velmi krátkého a stručného, vlastně je to jenom souhrn toho, co by se mělo provést důkladně.

Vědeckost každé vědy záleží na úrovni myšlení toho kterého vědce. Můžete mít skvělé laboratoře, obrovské nákladné vybavení. Můžete mít nevím jaké projekty, které kdyby dobře dopadly, tak by mohly mít obrovský význam. Ve chvíli, kdy ten projekt není dostatečně promyšlen, kdy vaše myšlení není úplně v pořádku, když tam máte chyby, tak celý ten náklad je ztracen. Vědeckost vědy záleží v úrovni a kvalitě myšlení té vědy, respektive samozřejmě věda nemyslí, myslí jenom jednotliví vědci, tedy na úrovni a kvalitě myšlení jednotlivých vědců.

Druhá věc spočívá v tom, že věda dosahovala takových obrovských úspěchů zejména proto, že se rozdělila do nejrůznějších věd. Původně to byla filozofie, která zahrnovala všechny vědy. Z té vědy se postupně oddělovaly první vědy a v našich dobách už vznikaly vědy úplně jinak. Už to nemusí být vždycky ten starý způsob, že se z filozofie zase něco nového vydělí. Nicméně v jedné věci ty vědy jsou si podobné, mají podobný charakter. Každá věda má přesně vymezenou sféru své kompetence.

Fyzika se zabývá fyzikálními jevy. Ve chvíli, kdy fyzika se zabývá živými organismy, tak je třeba dávat pozor, co vlastně s nimi dělá. Pokud fyzik bude vážit živá těla, tak mu to povolíme. Pokud se ale bude míchat do takových problémů, jako je třeba dědičnost, tak tam nemá fyzik co by věcného mohl přidat. A pokud si něco vymýšlí, vymýšlí si to ne jako odborník, fyzik, nýbrž jako diletant. Jako amatér. On překračuje hranice svého oboru a míchá se do oborů jiných.

Dneska si možná takových věcí tolik nevšimneme, poněvadž dneska je to velmi obecné, dneska vidíme, jak v novinách někteří odborníci v jednom směru fušují do kdečeho. Do historie, do genetiky, nebo zase naopak lékař do etických záležitostí obecně, i když samozřejmě do lékařství patří obor etiky lékařské, a tak podobně. Ale ve světě tohleto přípustné není a nebude to přípustné ani u nás – možná v novinách, ale ne v odborném časopise. Každá věda má svou oblast, v níž říká platné věci a pro niž je kompetentní. Pro niž má vybavení, také myšlenkové vybavení.

Jakmile to překročí, jakmile překročí hranice své kompetence, musí být upozorněna příslušnou jinou vědou, že už tam nemá co odborně hledat. Leda že by se domluvila, že problém přesahuje stanovené hranice, že jde o buď nějaký tým pracovníků z obou stran té hranice, kteří si budou nějak vyhovovat

navzájem, anebo že bude potřeba dokonce sestavit nějakou novou vědu, hraniční vědu jakousi a tak dále. Ale vždycky to je otázka velmi přesného vymezení.

A teď je otázka velmi důležitá. Je vědec kompetentní k tomu, aby kontroloval úroveň a kvalitu svého myšlení? V čem je jeho kompetence? V čem je kompetence fyzika, aby svými fyzikálními prostředky a přístroji kontroloval své myšlení? V čem je kompetence chemika, biologa? Zdálo by se, že psychologie je na tom trochu líp, ale ukázalo by se, že ne. Psychologie se totiž vůbec nemůže vyjadřovat k tomu, zda nějaká myšlenka, nějaký soud je platný, nebo neplatný. Na to psychologie není vybavena. Na to musí vědět odjinud, ale psychologie nemůže pozorováním myšlení stanovit logická pravidla. Psychologickým pozorováním nelze zjistit, že modus ponens v logice byl prokazatelně vyvrácen nebo prohlášen za neplatný, nemožný, třeba Husserlem, ale nejenom Husserlem.

Závěr je jednoduchý. Žádný vědec není dostatečně kompetentní v rámci své odborné kompetence, aby posuzoval a hodnotil své vlastní myšlení. A když to dělá – a on to musí dělat, pochopitelně každý vědec musí kontrolovat své myšlení – ale nemůže to dělat v rámci své kompetence, tak to dělá jako diletant. Všechny vědy potřebují nějakou disciplínu, která je schopná kontrolovat samo myšlení. Která je schopná z reflexe učinit nikoli nahodilou záležitost, nýbrž metodu.

Touto disciplínou by měla být filozofie. Že tomu tak není vždycky, a dokonce málokdy, to je jiná věc. Tam je třeba kritizovat filozofy, že si neuvědomují, že toto patří k jejich povinnostem. Ale nejlepší filozofové si to většinou uvědomují. Tedy tady se ukazuje jedna věc, že vědeckost vědy nemůže být vědou samotnou zajištěna. Vědeckost každé vědy je bohužel závislá na tom, do jaké míry je ta autokontrola vědců diletantská nebo amatérská. A aby nebyla diletantská či amatérská, k tomu potřebují jistou výbavu. A to jest ten vědec musí být připraven filozoficky, a to platí pro všechny špičkové vědce. Samozřejmě vědce druhého a třetího řádu, ti to nemusí dělat. Ti prostě pracují jako lepší laboranti. Ale žádná věda se neobejde bez špiček vědeckých. A tyto špičky vědecké prostě takto vybaveny být musí. Ostatní pak to mohou dělat po nich. Ale kdo chce dělat základní výzkum, tak musí být filozoficky připraven.

Anebo filozofové musí být zvaní jako experti. Experti z jiného oboru. Je to zprostředkovaná vlastně důležitost filozofie. Filozofie se tady ukazuje jako důležitá pro vědce, zejména pro špičkové vědce, protože jim dovoluje se nedopouštět chyb v myšlení, které už jednou – většinou dávno – ve filozofii byly jako chyby rozpoznány. Neboť ve vědách přežívaly obvykle zbytky starých filozofií a vědce obvykle nejsou informováni o nejnovějších filozofických koncepcích, rozpoznáních, a zejména ne o tom, co bylo rozpoznáno jako omyl. Je to ztíženo také proto, že ve filozofii je situace jiná než ve vědách, ve filozofii skutečně žádná nějaká konvence začáteční neexistuje. My nemůžeme říct, že by předpokladem toho, aby někdo byl pojat jako filozof, aby byl zhodnocen jako filozof, že prostě stačí vyhovět nějakým základním předpokladům, jak to je ve vědě, když se prostě někdo seznámí se základy té vědy, tak už pak v tom může pokračovat.

Žádné takové obecné, všeobecně platné, v celém světě uznávané základy filozofického myšlení neexistují. Je to tedy obtížné, ale vypadá ta věc asi tak, že každý vědec by si měl najít nějakého vhodného filozofa, který ve své filozofii poskytuje možnost tomu vědci daného oboru, aby kontroloval lépe své myšlení, než by to dělal diletantsky. To není jedno, jsou filozofové, kteří se hodí třeba pro duchovědy spíš než pro přírodní vědy, naopak zase jiní se hodí pro přírodní vědy. Každý si musí vybrat nějakého svého myslitele a není tak rozhodující, který zrovna to je.

Ve filozofii totiž platí, že teprve na výsledcích se ukáže, jakou hodnotu má ta která filozofie. Své teorie, své meditace, své ponoření do hlubin problému si každý filozof má nechat do své knihovny nebo do své laboratoře duchovní a myšlenkové, ale s čím přichází na veřejnost, do společnosti, to už musí být promyšleno, to už musí být nějak připraveno. A pak se ukáže, která filozofie je schopná

interpretovat nějaký problém lépe a která je schopná přivést spíše ve spolupráci s příslušnými vědami nějaký problém k vyřešení.

Na tomhle jsme si mohli ukázat něco, co samozřejmě zdaleka nepokrývá přesvědčení většiny vědců. Bohužel existuje stále ještě mnoho vědců, v jejichž hlavách straší takovéto nedocenění filozofie z té doby pozitivizmu. Pozitivizmus měl u nás veliký vliv, byl to pozitivizmus zejména comtovský, tedy ten starý pozitivizmus, tu a tam někdo ještě zdůrazňoval význam Milla a té anglosaské tradice, ale základem bylo, že vědě jde o fakta. Konstatování fakt a nic než konstatování fakt. Teorie jsou jenom proto, aby nám zařadily jednotlivá fakta do souvislosti, aby to vytvářelo jakýsi celek a tak dále. Ale jenom ne žádné interpretace, jenom ne žádné vymyšlenosti. Zůstat u fakt.

Tahleto zásada jako okrajová praktická zásada nemusí být tak špatná, ale v podstatě je filozoficky naivní a do jisté míry plebejská, protože fakta nelze konstatovat, fakta je potřeba vytvořit. To, co se nám předkládá jako nějaké faktické, faktická věc, faktická struktura, situace a tak dále, to potřebuje vždycky interpretace, protože to, co máme před sebou, to je jenom to, co máme teď v tomto momentě a na tomto místě před sebou. S tím se nedá nic dělat, to nesouvisí s ničím. Teprve v souvislostech se ukazuje, jestli naše pojetí je správné nebo nesprávné. A samo konstatování toho faktu vyžaduje jisté pojmové a myšlenkové prostředky.

Pozitivista, který zdůrazňuje, že je jenom o konstatování faktů, zcela zapírá, že samo konstatování je intelektuální čin. Že to je jistá myšlenková aktivita, která se nemůže odvozovat od té věci, která je konstatována. Navíc my nikdy nemůžeme konstatovat fakta bez výběru. To bychom nikdy nedošli konce. Už staří Řekové věděli, že mnoho vědění, mnoho znalostí není věda. Konstatovat jednotlivá fakta, co by to znamenalo? Nemůžete konstatovat třeba židli. Vy musíte konstatovat všechny ty jednotlivé molekuly, které jsou v tom dřevě, které původně kdesi rostlo, to všechno jsou fakta. Ale k čemu jsou tato fakta? Vy si musíte vybrat jenom fakta důležitá a už výběr fakt záleží na vašem myšlenkovém přístupu. Prostě pozitivizmus je naivní. Bez myšlení, bez určitých myšlenkových koncepcí, celých projektů myšlenkových to není možné.

A ty vždycky děláme na zkoušku. My nikdy nevíme předem, jestli nám to vyjde, pokud se nedržíme tradičních nějakých představ. Ve vědě je nezbytné vytvářet nové představy, nové myšlenkové konstrukce a ty pak ověřovat těmi fakty. Tedy myšlení je ve vědě neodmyslitelné, vědu nelze redukovat na pouhé konstatování faktů, ani v historii to není možné, natož v jiných oborech. A my tedy musíme upozorňovat vždy znovu na to, že myšlení ve vědě má rozhodující funkci a kontrola toho myšlení že je nutně možná jen filozoficky. Jinak je prostě nedokonalá.

Ve vědě panují některé zvyklosti, které nahrazují tu kontrolu takzvanou vědeckou diskusí. Tam se předpokládá, že i když každý vědec, samozřejmě teď to nevyjadřuji tak, jak by to vyjádřili vědci, ale předpokládá se, že každý má ten zdravý rozum nějaký a když se sejdou vědci téhož oboru, zabývající se týmž předmětem, týmž problémem, tak že když udělá jeden chybu, tak ti druzí tu chybu najdou. To je důležitá funkce vědecké diskuse. Ovšem funkce této vědecké diskuse má také své meze. A ty spočívají v tom, že celá epocha vědeckého bádání a vůbec celá epocha určitého typu myšlení může být zatížena chybou, která je společná všem myslitelům. A tuto chybu najít ve vědecké diskusí nelze. Ta musí být nalezena formou velice důkladné, do hloubky jdoucí radikální reflexe. A ta reflexe musí být náležitosti ještě další, nejenom že je radikální, že jde ke kořenům, ale musí být kritická.

To není nic jednoduchého. Být kritický nejenom tak, že mám nějaká měřítka, jimiž poměřuji to, co se tady děje. Jde o to být kritický i tam, kde žádná měřítka nemám, kde je teprve musím formulovat, kdy se po těch měřících a po těch kritériích tážu. Tato práce je velmi obtížná, riskantní a jenom největší myslitelé se do toho pouští a ještě potom nás poučují většinou svými chybami, než svými správnými závěry. Tedy filozofie v tomto smyslu je pro vědu naprosto nezbytná, a kdyby filozofie nebylo, tak by

věda přestala být vědou. Samozřejmě nějaký čas by to přežívalo, protože tady existuje mnoho starých filozofií, které dodnes přežívají. Ale ty by se ukazovaly stále víc a víc jako málo nosné nebo dokonce k ničemu. Tak by věda chřadla. Málokdo si uvědomuje, že budoucnost vědy naprosto záleží na tom, zda filozofie najde nějaké nové způsoby myšlení, protože dneska se všeobecně ukazuje, že staré tradiční formy, které pocházejí ze starého Řecka, dneska nevyhovují. A neexistuje žádná věda, která by mohla říci, že do její kompetence náleží, aby se pokoušela o nové způsoby myšlení. To mohou vědci dělat jenom diletantsky, jenom zkouškou. Tak jako když neznáte nic o elektřině, neznáte nic o tom, jak se spravuje vypínač, nemáte ale nikoho pohromadě a po ruce, kdo by vám to opravil a vy musíte opravit sami, tak to zkoušíte. Je to zcela v pořádku. Když není nikdo jiný, tak zkoušíte. Ovšem máte-li hned ve vedlejší místnosti nebo ve vedleším bytě někoho, kdo tomu rozumí, tak je lépe nepokoušet osud a třeba nejít do hodin.

A podobně nemá vědec pokoušet osud a zkoušet po svém vymýšlet něco, na co jsou odborníci. Pokud jsou. U nás ještě třeba nejsou, ale musíme vědět, že to je ideál. Aby když se dostane nějaký vědec v konkrétním případě určitého bádání do potíží myšlenkových, do potíží, jak to chápat, jak to interpretovat, tak by mělo být docela běžné, že si zavolá známému filozofovi a poradí se s ním. Předpokladem bude, že filozof nejdříve se ponoří do toho problému a pokusí se porozumět tomu vědeckému kontextu toho problému, jinak budou spolu hovořit jako cizími jazyky.

Tohle je v podstatě jedna ze základních věcí, že filozof může říci: toto je smysl filozofie, že dovede říci něco významného pro vědce tak, že to zkvalitní vědeckou práci. Ovšem ve společnosti nejsou všichni činní jako vědci. K čemu je filozofie pro běžného občana, pro normálního občana?

Tady musíme začít odjinud. My patříme do epochy a do sféry evropské vzdělanosti. Evropská vzdělanost, evropská kultura, evropská civilizace, evropská tradice myšlenková je úzce spjata s některými trendy, s některými formami přesvědčení. Mohli bychom říct s jakousi vírou základní. Zaprvé, že poznat svět je možné. Zadruhé, že při všem povědomí, že poznání bylo, je a asi vždycky bude jenom částečné a neúplné, že toto poznání se nemusí, nemá a nesmí zastavovat nikde. To jest, že neexistuje nikde žádná mez z vnějška stanovená, kterou by si člověk ve svém poznání měl ukládat, nebo která by mu byla uložena. Ty meze si může stanovovat pouze sám, každý obor vědecký si je stanovuje tak, aby bylo jasné, až kam sahá jeho kompetence, může se o tom dohadovat s druhými, jinak co do kompetence vybavenými vědami, ale to je rozumné rozhodnutí vědců samotných.

Tohle neplatí jenom pro vědce. Tohle platí pro všechny lidi, pro všechny lidské bytosti, které se narodily v té evropské tradici, že už od útlého dětství nějakým způsobem jsou vtahovány nebo spíše lákány, jsou vyzývány, aby samy vstoupily do této tradice. Výchova znamená vlastně vyvádění velmi malých dětí z toho téměř živočišného prostředí jejich vlastního osvětí, vyvádění do toho otevřeného světa, v němž žijí lidé jako bytosti otevřené vůči této otevírající se skutečnosti světa.

Platí to pro každého. To znamená zároveň, každý z lidí je vtahován do situací, kdy musí spoléhat na své myšlení. A kdy se rád spoléhá na své myšlení. Dokonce někdy se spoléhá víc, než je zdrávo. Věří sám sobě víc, než je nezbytné. A tam zase stojí celá řada takových připomínek: pozor, dávej na své myšlení větší pozor, věnuj se mu. Člověk může v myšlení nejenom, že jeho smysly ho mohou klamat, ale také v myšlení se může mýlit. Je potřeba mít své vnímání a své myšlení zejména pod kontrolou. To platí pro každého člověka.

V moderní společnosti, zejména v demokratické společnosti, to není tak, že by tady bylo několik lidí, kteří se starají o vše a ti ostatní se mohli prostě věnovat jenom svým záležitostem. Všude tam, kde společnost evropského typu mířila k tomu, že každý si hleděl svého a očekávalo se, že někdo to zařídí – a je jedno, jestli to bude osvícený vladař nebo nějaké ekonomické parametry, to je jedno, jestli to

osobní nebo neosobní – ale taková představa, že každý hledá svůj cíl a že ono to dohromady nějak bude hrát, je zase představa beznadějně naivní.

Jsou věci, které nemůžeme konstruovat, které nemůžeme řídit. Jako například nemůžeme dost dobře řídit vědomě své trávení. Musíme očekávat, že to trávení bude nějak probíhat. Když to má poruchy, tak jdeme k lékaři. Čili ne tak, že samo o sobě, ale prostě ten lékařský zásah je někdy nutný tam, kde nemůžeme přímo svým vědomým myšlením řídit své trávení. Ale například už při myšlení to není tak, že naše myšlení probíhá jako naše trávení, že náš mozek funguje tak jako žaludek a střeva. Ne, tam totiž to myšlení můžeme ovlivňovat. My jsme odpovědní za své myšlení. My nejsme odpovědní za své trávení, leč jsme odpovědní za to, že žijeme slušně, střízlivě, nezatěžujeme své trávicí orgány nesmyslně, nadměrně nebo zase naopak hladovkou. Jistě, tam také je jistá sféra odpovědnosti, ale nejsme odpovědní za to, že třeba nám nedostatečně funguje pankreas a že máme málo inzulínu a musíme si lékařsky pomáhat. To už není odpovědnost za to trávení v tomto případě.

Naproti tomu za své myšlení jsme odpovědní plně. A my musíme bezpečně vědět, jakým způsobem máme dávat na sebe pozor jako na ty, kteří myslí. A to platí pro každého člověka. Každý člověk si musí nějakým způsobem rozvrhnout, do jaké míry bude kontrolovat své myšlení nebo ne. Samozřejmě nemusí kontrolovat své představy třeba přírodovědecké, kosmologické. Přečte si pár populárních knih, aby byl v obraze, jak asi vypadá dnešní věda, ale nikdo od něho nečeká, že tam bude rozhodovat o něčem.

Odborná společnost je zařízena na to, že o odborných otázkách rozhodují odborníci. Jenomže v politice to je trochu jinak. Tam rozhodujeme všichni. Například ve volbách musíme volit všichni. Musíme, máme právo volit všichni. Právo a povinnost tady jdou vždycky spolu. A pochopitelně přece na tom záleží, jak volíme. A my to musíme promyslet. My musíme posuzovat různé věci. My se musíme v té politice trošičku vyznat.

Občan si nemůže dovolit naprostou absenci ve svém myšlení, pokud jde o politiku. Občan, který zcela vytěsnil politiku ze svého zájmu, to je ten občan, který dříve nebo později, bude-li podobných víc, upadne do nějakého typu otroctví. Dalo by se říci, že také každý občan musí nejenom myslet, ale také kontrolovat své myšlení. Samozřejmě bude ho kontrolovat jiným způsobem, po jiných stránkách než vědec. Vědecké problémy jsou velmi abstraktní. Problémy občanů jsou velmi často zcela konkrétní.

To neznamená ovšem, že ten občan se v těch konkrétních problémech vyzná lépe než ten vědec v těch abstraktních. Někdy právě ty konkrétní problémy jsou velmi obtížné, jak co do pochopení, porozumění, tak co do té otázky: a co s tím? A do jisté míry tohle to občan musí vědět, protože on spolurozhoduje o tom, co potom ti politici s tím dělají. A on musí ty politiky nějak ovlivňovat. Politika samozřejmě je také obor speciální. Existuje politika jako věda. Ale pochopitelně není tomu tak, že vědci politici, političtí vědci, že by měli rozhodovat. Ne. Ti jsou tady od toho, aby dávali k dispozici své poznatky politikům praktickým.

Praktičtí politici ovšem musí být v politické vědě orientováni. A zase jim to ovšem nestačí, aby byli orientováni do té míry, jak jsou orientováni sami političtí vědci, poněvadž političtí vědci by měli být také orientováni filozoficky. Proto také politici by měli být orientováni filozoficky. A to ne jenom závisle na to, jaké politické teorie dostávají a s nimi pak, aby přebírali také filozofii, nýbrž oni si musí sami najít své filozofické pozice.

Zase, politik, který pohrdlivě mluví nebo se tváří ve vztahu k filozofii, je podoben těm naivním pozitivistům, kteří si myslí, že stačí fakta. Také politik se bude rozhodovat hlavně podle toho, jaké jsou zájmy ve společnosti a které zájmy on zastupuje. Ale proto se nestane ještě velkým politikem a už vůbec se nestane státníkem. Velký politik a velký státník, ten musí mít jakousi představu o tom, jak

ta společnost má ne ideálně vypadat, ale jak má dělat ty kroky do budoucnosti. Nejde o ideál, jde o to rozpoznat, tradičně říkáme znamení času, rozpoznat, co je v této chvíli nejdůležitější pro společnost, a pokoušet se pomocí politických prostředků tohoto cíle, o němž je přesvědčen, dosáhnout.

Politik, který žádný takový cíl nemá a jehož jediným cílem je zůstat ve funkci, a to za jakékoli konstelace, za jakékoli koalice nebo za jakékoli situace po volbách, hlavně zůstat ve funkci, to je špatný politik. Politik skutečně dobrý, politik závažný, velký, politik státník, ten má tak přesné představy o tom, co je potřeba udělat, že když nastane taková situace po volbách, že to nelze realizovat, tak do té funkce nejde, nebo když ji má, tak rezignuje. Protože to neodpovídá jeho pojetí toho, co se má dělat. Do té doby, dokud nebudeme mít politiky, kteří z tohoto důvodu, a ne proto, že se jim přišlo na nějaké machinace, odstupují, rezignují, do té doby prostě ta společnost nebude v dobrých rukou.

A zase, aby tohleto politik měl možnost si připravit, aby tady v tom byl doma, k tomu potřebuje filozofii. Ne proto, aby filozofie mu dělala nějaké ideální obrazy obce, jako to dělal Platon a on by to pak realizoval. To asi vždycky musí ztroskotat podobně jako ta avantýra Platonova v Syrakusách. Ale něco jiného je, když se to vezme vážně, promyslí a potom se na základě jakéhosi konceptu buduje. Pak to je perspektivní zejména, když ten politik je schopný a dovede to aplikovat na danou situaci. Ale programy do budoucnosti, představu, co se má během pěti, deseti, patnácti, padesáti let dělat, takovéto představy, takovéto plány v hlavě ten politik mít musí. Když je tam nemá, je to politik podřadný.

A aby je tam měl, tak k tomu potřebuje zase také určitou vyškolenost myšlení. A tedy ve filozofickém myšlení. No a tím jsme vlastně udělali jakousi propagandu pro politiky, pro velké politiky. Je tomu tak také proto, a rád bych na to poukazoval, že politika a filozofie jsou si velmi blízko. A že filozof, který se stahuje z politiky, a politik, který se odtahuje od filozofie, že vždycky jdou špatnou cestou. Proč jsou si blízko, to je snad také otázka, po které se musíme tázat. A ta otázka opravdu ukazuje směrem, který je významný.

Filozofie se liší od všech věd především tím, že se ustavičně musí vztahovat k celku. Filozofie, která se přestane vztahovat k celku a která si vymezí témata, obor, jímž se zabývá, užším způsobem, přestává být filozofií a stává se odbornou vědou. Nejlepší případně, pokud všechny ostatní náležitosti jsou splněny. Takto se oddělilo od filozofie několik disciplín hned na začátku. Proto také každá filozofická disciplína, to znamená subdisciplína, disciplína, která je užší takřkajíc než celá filozofie, musí zůstat celou filozofií. Nemůže být částí filozofie. Protože i tam, kde se soustředí na jistý problém nebo jistý okruh problémů, vždycky to musí udělat tak, že stále podržuje, alespoň na okrajích svého zájmu, podržuje celek.

Tedy tento vztah k celku odlišuje dosti propastně filozofii od věd. A proto také ty snahy, které v minulosti byly poměrně četné, z filozofie udělat vědu, jsou falešné. Filozofie nemůže být vědou. Z několika důvodů. A jeden z nich je také proto, že filozofie nikdy nemá pravdu ve svých rukou. To, čemu říká filozofie pravda, to není zachytitelné v žádných formulích. A filozofie odedávna, v té nejstarší tradici sebepochopení, vždycky si je vědoma, že pravdu nevlastní, toho, že pravdu nemá, ale že po pravdě nade všechno touží, že pravdu miluje a chce ji poznat, chce ji poznávat krok za krokem, systematicky, se vši kritičností. Míří za ní, ale právě protože je sebekritická, ví, že ji nikdy nemá v ruce. Že pravda je něco, co filozofii vede, a ne co filozofie má.

Takhle to vůbec není ve vědách. Vědy vždycky mají nějaké základní poznatky, okruh poznatků, které už jednou provždy platí. Ledaže se zjistí něco najednou nového a je třeba všechno přehodnotit, ale tak se to znovu přehodnotí, vznikne nová teorie nebo aspoň celá řada hypotéz a zase se ustálí nějaká nová základní vrstva toho, co je třeba předpokládat jako základ dalšího vědeckého bádání.

Patočka říkal, že vědy pokračují tím, že přidávají nové poznatky k poznatkům dosavadním. Naproti tomu, říkal Patočka, filozofie jde kupředu tím, že couvá. To znamená, že se vrací ke svým vlastním kořenům, ke svým vlastním základům. Filozofie něco řekne a teď začne zkoumat, jaké jsou předpoklady platnosti toho, co řekla. A ty předpoklady jsou původně nevysloveny. Filozofie se k nim musí prohrabávat tak, že začne hrabat tam, kde původně stála. Filozofie nepokračuje tím, že přidává nějaké poznatky. Filozofie vůbec nemá žádné poznatky, které by definitivně byly jejím základem. Ve filozofii nejde o poznatky, ve filozofii jde o způsob myšlení.

A tento způsob myšlení je zaměřen nejčastěji právě tam, kde existují takzvané samozřejmé předpoklady, kde existuje ten takzvaný zdravý rozum. Tam je filozofie právě na koni. Tam zpochybňuje nebo se pokouší zpochybnit všecko, co se přijímá samozřejmě a tedy nekriticky. Toto je význam té kritičnosti ve filozofii.

V té kritičnosti má velký význam reflexe. Reflexe znamená schopnost ve vlastním vědomí od svého vědomí, od svých názorů a dokonce vůbec od sebe odstoupit. A díky tomuto odstupu být schopen vidět sám sebe jakoby odjinud, jakoby v jiném světle, než obvykle býváme zvyklí. Člověk má přirozenou náklonnost si fandit. U řady lidí to tak není a naopak mají přirozenou náklonnost se považovat za naprosté neschopné nýmany, kteří nikdy nic nemohou udělat a tak dále. Tomu se říká komplex. To ani jedno, ani druhé není v pořádku. Filozofie chce zůstat na takové rozumné rovině, chce, aby každý věděl, jaké jsou jeho přednosti a jaké jsou jeho nedostatky. Byl si toho vědom a v rámci tohoto vědomí, pokud možno pravého, pokud možno správného, odpovídajícího, si našel cestu životem takovou, která tomu odpovídá a pro niž se může odpovědně rozhodnout a kterou může skutečně realizovat. Vždycky je chyba, když někdo podceňuje své možnosti, zůstává příliš při zemi, a vždycky je chyba, když se někdo přeceňuje. A potom dospívá do situací, kdy dělá chyby, které jsou nebezpečné nebo fatální nejenom pro něj, ale pro další lidi, třeba pro celou společnost.

Tohle stálo na začátku, snad ještě dříve, než filozofie vznikla, bylo to v Delfách při vstupu do chrámu: Poznej sebe sama. To je výzva, která je vlastně velmi filozofická, ta vede k filozofii. A ve filozofii vede stále k tomu, vždy znovu k tomu, aby se stávala skutečnou, pravou filozofií. Protože filozofie, která si je příliš sebou jista, filozof, který je si příliš sebou jist, to je špatný filozof. Filozof musí mít sám sebe stále pod kontrolou.

A teď ta nejstarší tradice filozofického sebepochopení předpokládá, že filozofie je láska k moudrosti nebo láska k pravdě. U Platóna to je to nejstarší místo literární, kde to máme zachyceno, i když pozdější tradice to připisovala Pythagorasi. U Platóna je to obojí. *Philosophiein* i *philethein*. Milovat moudrost a milovat pravdu je jedno a totéž. A filozofie vždycky si byla vědoma toho, že je pouze milováním pravdy, toužením po pravdě, směřováním k pravdě, a že tu pravdu nemá. Pravda je vyhrazena bohům. To je ta stará údajná tradice pythagorejská, že moudrost je vyhrazena bohům. A bohové také, a to zas máme také u Platóna, bohové nejsou filozofové. Protože oni nemusejí milovat, toužit po moudrosti, oni moudří jsou. Filozofie, to je lidská záležitost, ne božská. I když má božské zdroje. Je to lidská záležitost. Je to záležitost lidských bytostí, které jsou konečné a které nikdy nemají v kapse, v ruce nějaká poslední měřítko pravdy. Neexistuje žádné měřítko pravdy jiné než pravda sama. A tu nemáme v ruce. S pravdou nemůžeme pracovat jako s měřítkem, kterým šermujeme, kterým disponujeme anebo kterým mlátíme někoho přes hlavu.

Tedy ta tradice předpokládá, že tady kromě toho, co jest, je fakt té faktické, reálné, takzvané reálné skutečnosti, tak je pravda. A ta není žádnou realitou. To není žádná věc. Nýbrž to je to, co nám dovoluje věci vidět v pravém světle. Není žádná věc, která by ukazovala ostatní věci v pravém světle. V pravém světle může ukazovat ostatní věci jenom nějaká nevěc. Něco, co není věc.

Tedy když mluví věda o poznání pravdivém, tak musím nechat na filozofii, aby posuzovala, co to je pravda. A každý vědec si musí mezi filozofy vybrat toho, jehož pojetí pravdy mu nejvíc odpovídá, jeho vlastním zkušenostem. A pojetí pravdy, to je, co si pro Evropu nesmírně vážím. Pojetí pravdy je v Evropě vlastně jakýmsi pódiem, jakýmsi ringem, kde zápasí dvě tradice. Řecká a hebrejská. Zvítězilo dočasně a po mnoho staletí zvítězilo pojetí řecké.

Řecké pojetí nechává pravdu v závislosti na tom, co jest. Ten pozitivismus je jenom jakýsi pozdní relikv toho starého předpokladu, že pravda se má spravovat, řídit tím, co jest. Prostě když něco jest, tak říci, jak to jest a že to jest, je pravda. Říci o jsoucím, že jest, a o nejsoucím, že není, to je pravda.

Úplně obrácený je koncept hebrejského myšlení, zejména nejjasněji vyjádřený v té prorocké tradici. Tam pravda je to, co rozhoduje o tom, co jest. A co to je to, co jest? Všecko, co pouze jest, je konfúzní, je plné vnitřních rozporů, je nejasné, nemá pevné obrysy. Teprve ve světle pravdy se nejenom ukazuje, jaké to je, nýbrž ono se to stává tím, co jest, ve světle pravdy. Čili všechno, co jest, je závislé na pravdě. Není to tak, že pravda se spravuje tím, co jest, nýbrž to, co jest, se spravuje pravdou.

Co znamená pravda v tomto smyslu? To pak není pravdivý soud. Tato pravda nemá vymezený prostor, vymezené místo v soudu, jak to udělal Aristoteles. Tato pravda platí všude, pro celý svět, pro celý život. A tato pravda pochopitelně musí být nějakým způsobem pochopena. Musíme si uvědomit, že už když židovští učenci překládali hebrejské slovo do Septuaginty, tak totéž slovo někdy překládali jako pravda, někdy jako víra. Tam to mělo trochu jiný význam. My se musíme naučit porozumět tomu, co vlastně znamená ta druhá tradice, kde pravda rozhoduje o tom, co jest.

Jistým přiblížením potom je, že pravdu ztotožníme s tím, co je to pravé. To je to pravé. V tom smyslu v české tradici třeba má velmi významné místo, zejména u Komenského, kterého jste si mohli nedávno koupit a přečíst tu jeho velikou encyklopedii, tu Emendaci. Tam se mluví o nápravě. O všénápravě. Všechno musí být napraveno. Jak může být něco napravováno, jestliže tady není něco pravého? Napravovat věci lze jenom tak, když existuje možnost z té dané situace je posunout k tomu pravému. Tedy pravda je to, co umožňuje, aby se všechno napravovalo.

A všechno je co napravovat. Bohužel se také v té evropské tradici stalo, že sám Komenský nápravu chápe jako návrat k něčemu, co bylo původně. My víme, že to je nesmysl, původně byly opice, návrat k opicím je nesmysl. Tedy my musíme korigovat i tu českou tradici po této stránce. Náprava je možná jenom tak, že předpokládáme, že to pravé je situační. Že v každé situaci je to pravé nějak jinak. Protože je nesmysl, aby tady bylo jedno to pravé pro všechny doby naprosto stejné a nás by se to netýkalo. Netýkalo by se to toho reálného dění ve světě, jaké známe. Ne, my musíme to chápat jinak. Nedělat z toho pravého jakési jsoucno podobné idejím platónským nebo těm formám aristotelovým, nýbrž to musí být něco živého, co reaguje na každou situaci tím, že ukazuje, kterým směrem by se z této situace mělo jít dál. To je pravda. Ukázat pravdu v dané situaci znamená ukázat tu situaci v perspektivě její nápravy.

V češtině nám to nádherně hraje, protože náprava, oprava je spjata s tím, co je pravé, a s tím je vždycky spravedlnost, pravda, právo také spojeno. V češtině všechna tahle slova, která znamenají něco důležitého pro lidský život a pro život společnosti, mají co dělat s tou pravou rukou. To je zbytek magie, že šlo o pravou ruku. Ale to, že to všechno je spjata tím slovem pravý a tím významem, který je nesen tím slovem to pravé. V tom případě tedy myslím, že třeba v nějakých právních teoriích, v právních filozofiích není možné rozdělovat od sebe právo a spravedlnost.

Já jsem četl před časem jakousi knížku německého autora ze začátku šedesátých let, Hasenkamp, Právo na druhého, a tam ústřední postavou je advokát, který takovým způsobem rétorickým a

elegantním říká: „Bohužel tedy spravedlnost nemáme, ale místo toho jsme si zavedli právo.“ Tohle v češtině nejde říct. A když to čtete v tom románě a má to takto vyjádřeno, tak cítíte, jak to skřípe. Jako kdyby zákony znamenaly právo, pouhé zákony, kdežto to, jak to správně má být, to je ta spravedlnost. Zákony, to není žádná spravedlnost, to je jenom tak, prostě místo spravedlnosti tady máme zákony a zákonnost se dodržuje a tomu věnujeme všechny své síly, ale spravedlnost, který soudce je třeba a tak dále.

Tady vidíte, jak to neseď. V češtině to neseď. Prostě právo a spravedlnost nemůže být v rozporu, nemůže být ani oddělené, mohou být odděleny od sebe, to nejsou dvě věci, dvě sféry různé. Prostě právo musí být založeno na spravedlnosti a spravedlnost se nemůže uskutečňovat bez práva. Spravedlnost je normou práva a právo je normou spravedlnosti. Nemůžete dosahovat spravedlnosti bez práva nebo mimo právo, proti právu, leč že byste vědomě chtěli to právo napravovat. Protože všechno v tomto světě je k napravování.

A kdo o tomhle má rozhodovat? To je zase filozofická otázka. Která disciplína je kompetentní k tomu, aby říkala, co to je pravda? My tady máme dvě hlavní tradice, z nichž jedna převládla, to je ta řecká, a která přestává fungovat. A my potřebujeme teď se tázat, zda ta druhá tradice při jisté úpravě, při jisté filozofické interpretaci by neskýtala další možnost. Jediné další epochy. Až ta dosavadní vyhoří. A zase je to otázka filozofická. Tedy filozofie nejenom, že pomáhá vědě, aby byla vědecká, nejenom pomáhá politice a politikům, aby dělali dobrou politiku a aby byli schopni také napravovat společnost, napravovat situaci ve společnosti. Ale filozofie není dobrá jenom k tomu, aby rozpoznali obyčejní občané, jaká je skutečná, pravá podoba politické situace a která ze stran má nejbližší k tomu, aby jim předkládala ty správné nápravy. Poněvadž spousta věcí musí být napravena. A spoléhat, že ono se to samo napraví, když budeme mít pevnou korunu, je velmi problematické.

Ale filozofie má tady ještě další úkol. Musí ukazovat, že to, co jest, není to poslední, na co se má člověk a společnost orientovat, že tady jsou skutečnosti, které nejsou a které jsou důležitější než to, co jest. Dokonce jak Rádl říká, které jsou skutečnější než to, co jest.

A to už je vlastně úvod do nové kapitoly, do nové epochy filozofie. Filozofie, která si toto začíná uvědomovat a která takhle míří do budoucnosti. Odkud čeká tu nápravu, přesně řečeno, odkud čeká ty nové vize toho, jak by se měly napravovat poměry ve společnosti, ve vědě, ve všech oborech lidského života i soukromí. Tato filozofie bude muset revidovat celé své dosavadní dějiny. Ne že by je zahodila, to nejde, ledacos z toho musí zachovat. Ale tato filozofie musí nezbytně provádět základní revizi. Tato revize by samozřejmě měla být také nápravou, také filozofie musí být napravována.

Filozofie, která ví, že pravdu nemá, to jest to pravé nemá v kapse, nemá v nějaké knize, nemá v nějakém zápisníku, v žádném fermanu, nýbrž touží po tom a chce se k tomu dostat. Tato filozofie musí podrobit té pravdě, tomu pravému, také sama sebe. Filozofie sama se musí vystavit té kritice, ve které se ukazuje jako disciplína s těmi či oněmi vadami a hodná nápravy.

Já mám dojem, že to je takové pojetí sebenápravy, jakého není schopna žádná věda. Každá věda ví o svých mezích, o tom, že její poznatky jsou někdy nedokonalé, neúplné, že ještě toho má hodně co dělat, ale vždycky má za to, že to je nějaká ta okrajová záležitost. Žádná věda nemá za svůj cíl samu sebe zpochybnit, téměř zrušit a založit znova. Filozofie je takovou disciplínou. Filozofie musí začínat vždy znova. Ne *ab ovo*, nikoliv od vejce, tedy od úplného začátku, vždycky musí mít to poučení začátkem. Ale to, že filozofie dovede couvat, že dovede se podhrabávat pod sebe, že dovede takříkajíc podřezávat větve, na které sedí, a dělá to vědomě, ne omylem, dělá to cílevědomě. Tato disciplína je nepochybně povolána k tomu, aby samu sebe napravila a tím otevřela pohled na to, jak má být napraveno všechno další.

Z tohoto hlediska myslím, že ta filozofie má obrovský význam. A jestliže není zcela doceněna, není to vždy jenom vina společnosti nebo vina politiků nebo vina vědců, je to do velké míry vždycky také vina filozofů, kteří si toho sami nebyli vědomi, kteří nepřijali tuto dosti náročnou disciplínu jako řeholi a učinili si to, nebo snažili si to učinit čímsi lehčím.

Tak to je asi všechno, co bychom dneska probrali. A já myslím, že na to rozloučení před Vánocemi to stačí. Přeju vám ty hezké svátky. Doufám, že využijete každé volné chvíle, abyste četli filozofické autory, protože filozofie znamená číst, číst, číst, myslet, myslet, myslet. A to je taky důležité, psát, psát a psát. A to ne jenom abyste publikovali, nýbrž aby se vršil materiál toho, co jste napsali ve vašich kartotékách, psát se člověk nenaučí tím, že myslí, nýbrž tím, že píše. Tak mějte se hezky.

Evropská kultura, do které jsme se narodili a v níž každý z nás od nejranějšího dětství vyrůstal, je spjata s důvěrou v rozum a se spoléháním na rozum. Na první pohled by se mohlo zdát, že se tu prosadil především řecký vliv, ale to by bylo nepřipustné zjednodušení. Řecká racionalita, opírající se o *logos* a s ním spojenou pojmovost proti mýtu a jeho narativitě, byla vlastně nedostatečně racionální, neboť s nepřipustnou naivitou a tedy nekritičností stavěla proti sobě pevně a jistě vědění – to říkali Řekové *epistémé* – na straně jedné a pouhé zdání, mínění či domnění, *doxa*, na straně druhé.

Tohoto přeceňování takzvaného vědění si byl ostatně vědom už Sókratés, když zdůrazňoval své „vědoucí nevědění“ a s ním spojený odstup od toho, co jest nekritickou samozřejmostí považováno za vědění. Ostatně sama filozofie, tedy řecký vynález nesoucí dodnes řecké jméno, znamená podle prastaré tradice nikoliv moudrost, nýbrž lásku k moudrosti. Mohli bychom také říci lásku k rozumu, nikoliv nutně rozum sám. U Platóna najdeme ztotožnění milování moudrosti a milování pravdy, přičemž také zde pravda není ani součástí, ani produktem onoho milování.

V křesťanské tradici, bez níž je evropská kultura nemyslitelná, se již od nejstarších dob a ještě dodnes velmi často zdůrazňuje nedůvěra k rozumu, či spíše k lidské rozumnosti. Už ve Starém zákoně najdeme nejedno varování před spoléháním na vlastní soukromou rozumnost. To je však zcela ve shodě se sókratovským vědoucím nevěděním, neboť k čemu jinému vede takové varování. Je třeba se mít na pozoru před tím, abychom byli moudří nebo rozumní jen sami u sebe. Aby to byla jen *naše* moudrost a *naše* rozumnost. Každá soukromá, individuální, subjektivní moudrost nebo rozumnost je totiž pouze zdáním, je to zdánlivá moudrost a zdánlivá rozumnost.

Jestliže podle pozdního podání Pýthagorás pro sebe odmítl název moudrý, *sofos*, protože moudrost je vyhrazena bohům, a později v Platónovi najdeme podobnou argumentaci, je to dokladem hluboké shody s pojetím již hebrejským a potom zejména křesťanským, které vůbec nepopírá moudrost a rozum Boží, ale poukazuje k tomu, že lidská moudrost a lidský rozum nemusí být a dokonce obvykle není ve shodě s onou pravou moudrostí a pravým rozumem. Proto také velcí středověcí myslitelé nepovažovali poznání věcí za cíl, nýbrž jen za prostředek k tomu, aby se lidský rozum přiblížil, připodobnil rozumu božímu. Správným poznáním věcí a vůbec skutečností tohoto světa můžeme rozpoznávat myšlenky a záměry samotného stvořitele.

Dnes se znovu v dosavadní evropské historii již poněkolkáté ozývají a dokonce vzmáhají jakési podivné kritiky lidského rozumu, které nám sugerují pochybnosti a přímo skepsi, pokud jde o rozum, ale které neuznávají nic, co by mohlo nahradit onen božský rozum nebo božskou moudrost ve funkci kritéria, normy, vyšší nadřazené instance. Je kritizováno a odsuzováno osvícenství, ale zároveň je zavrhováno a odmítáno každá osvícenost. Jsou odhalovány myšlenkové omyly a někdy i ideologické podvody minulosti, ale zároveň je zavrhována a odmítána také pravda. Každé poznání, každá lidská výpověď jsou považovány za záležitost jazykovou a jejich platnost je podmiňována režimem řeči. Argument pak přestává být prostředkem přesvědčování a stává se prostředkem pouhého přemlouvání. Namísto odůvodňování nastupuje sugesce, tedy něco jako duševní nákaza, myšlenková

infekce. Zpochybňován je ovšem nejenom rozum, ale také věda, která je na rozumu a rozumové práci založena.

Lidé jsou a někdy dokonce s úspěchem infikováni myšlenkou, že věda je od zlého. A jako pseudoargument slouží tu poukaz na ničení přírody a životního prostředí nebo na vynálezy zbraní hromadného ničení a tak dále. Ať vědomě či nevědomky je zavrhována a na smetiště odhazována celá dosavadní evropská tradice, nejednou s poukazem na nejrůznější excesy, jichž se v minulosti a dokonce ještě v přítomnosti Evropané dopouštěli a dopouštějí. Má to vlastně jistou logiku. Evropanství vskutku není možné ani myslitelné bez rozumu. Bez rozumného myšlení, bez vědy.

Co nám může být poučením z těchto úpadkových projevů naší doby? Abychom se vůbec k nějakému poučení dostali, musíme k těmto fenoménům přistupovat s rozumem. Nemůžeme poskytovat jen další oporu pro pochybnosti skeptiků tím, že bychom to vše odmítali nerozumně, bez rozumu, bez řádného rozvážení všech aspektů a bez nejdůkladnějšího promyšlení všech důsledků, jak oné šířící se skepse, tak svého odmítavého stanoviska k zmíněným symptomům úpadku. Musíme si proto nejprve ujasnit, oč v rozumu a v rozumovém myšlení vlastně jde.

Pokusíme se o to v několika úvahách. Základním požadavkem rozumu je povinnost kritického přístupu ke všemu, co nám poskytují smysly, co produkuje naše mysl, co nám říkají druzí lidé a vůbec ke všemu, co se tváří jako skutečné nebo dokonce správné. Nějakou dobu to trvalo, než se lidé naučili této všestranné kritičnosti. A ovšem byli to vždycky jen ti nejlepší, ti světodějní myslitelé, kteří proráželi cesty oné všestranné kritice v nových a leckdy zcela nečekaných směrech. Dnes už je zejména díky takovým vynikajícím myslitelům zcela jasné, že předpokladem a základem veškeré kritiky a samotné kritičnosti je kritický přístup rozumu k sobě samotnému. Byl to především velký německý filozof Immanuel Kant, který svými kritikami čistého teoretického a čistého praktického rozumu, jakož i svou kritikou soudnosti, jednak zásadním způsobem ubránil nároky rozumu proti útokům nerozumu, jednak ukázal na to, že také rozum a jeho nároky mají vždycky své meze.

Teprve po Kantovi mohla filozofie udělat další kroky kupředu v tom, že si lépe uvědomila dějinnou podmíněnost těchto mezí. Rozum, jak jsme dnes nahlédli, není čímsi neproměnným, ale představuje určitou myšlenkovou a vůbec životní cestu, a to cestu nejenom jednotlivých lidí, ale lidstva vůbec. Člověk bez rozumu, lidstvo bez rozumu, to je absurdní představa. Ale rozum nemůže zůstat stát, nýbrž musí jít stále kupředu. Proto si musíme vyjasnit, co vlastně máme rozumět pod slovem rozum. Rozum zkrátka musí sám sobě nějak rozumět. Rozum, který sám sobě nerozumí, je stále ještě nerozum, nedostatečný, neúplný rozum.

Čeština má jistou nesnáz s překladem dvou německých slov, totiž Verstand a Vernunft. V poslední době se ne zcela nejšťastněji ustálil překlad rozum pro Vernunft a rozvaha pro Verstand. Ale bez ohledu na tuto odbornou stránku problému, která má sobě vlastní nesnáze, se musíme tázat, co nám říká, či spíše předřikává, samo české slovo rozum. Jaké jsou jeho vlastní, to jest české konotace? Jaké jsou jeho české kořeny? Máme snad být odkázáni jen na to, jak o rozumu smýšlejí Němci a jiní filozofové? Smíme snad vůbec nenaslouchat češtině?

Mám za to, že tu jde nejen o otázku filologickou, ale vpravdě filozofickou. Každá hlubší filozofie se musí ustavovat v rámci určitého jazyka, musí s jazykem pracovat. Ne jako s nějakou pomůckou, prostředkem, nástrojem, ale jako s něčím téměř živým. Myslitel musí respektovat svébytnost jazyka, musí filozofovat z jazyka, z jeho vnitřní struktury, vnitřní logiky. To není relativizace, nýbrž naopak zdůraznění významu a platnosti myšlenky. Myšlenku totiž nelze transponovat do jiného jazyka tím, že ke každému slovu, jehož bylo původně užito, najdeme příslušné slovo překladové. Čeština je nadto jazyk z filozofického hlediska velmi vhodný, neboť dovede našemu myšlení dodat mnoho inspirujících nápadů.

Máme-li se proto pokusit česky a v českém prostředí obhájit práva a nároky rozumu, nemůžeme se spokojit s tím, že do češtiny jenom přesadíme myšlenky, které se zrodily a vyrostly v jiném jazykovém prostředí a také v jiné myšlenkové tradici. Práva rozumu musí být v naší společnosti a v českém povědomí obhájena česky a s využitím všech etymologických i dalších možností, které nám český jazyk dává k dispozici. O tom tedy příště.